

Estetická výchova, její stav a perspektivy

Prof. PhDr. VLADIMÍR JÚVA, DrSc.,
filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, Brno

V kulturním rozvoji naší společnosti nabývá stále většího významu estetická výchova jako jedna ze základních složek všestranné výchovy socialistické osobnosti. Socialistická společnost vytvořila překonáním třídních antagonismů a trvalou péčí o zvyšování životní úrovně občanů nezbytné předpoklady k tomu, aby mládež i dospělí mohli v daleko širší míře poznávat ideové i estetické hodnoty umění a aktivně se podílet na jeho dalším rozvoji. Socialistický stát věnuje stále větší prostředky na zpřístupnění národního i světového uměleckého bohatství a na vybudování sítě kulturních zařízení, jaká nemá v naší historii obdoby. Estetická hlediska se stále více uplatňují ve výstavbě měst, sídlišť i závodů, v práci i v každodenním životě naší společnosti. Narůstáním volného času se vytváří v životě jednotlivce přirozený prostor i pro kulturní činnosti vedle činností vzdělávacích, sportovních a rekreativních.

Uplynulá léta jsou na poli kultury charakteristická nebyvalými investicemi do rozvoje kulturních objektů a zařízení. Připomeňme jen rekonstrukce pražského nebo bratislavského hradu, zřízení Jiřské a Anežské galérie nebo Slovenské národní galérie, rekonstrukce Smetanova divadla, Národního divadla a Slovenského národního divadla, stavbu pražského Paláce kultury, otevřeného při příležitosti XVI. sjezdu KSČ, rozsáhlé inovace památkových rezervací, jako je Český Krumlov, Cheb nebo Telč, Levoča nebo Bardejov, rozvoj muzejních, galerijních a výstavních zařízení, rozmach divadel, koncertních těles, knihoven i dalších institucí, které vytvářejí základní předpoklady pro rozvoj kulturního života. Pražské jaro, Bratislavské hudební slavnosti, četné umělecké soutěže, domácí i zahraniční úspěchy našeho výstavnictví, hostování našich předních umělců ve světových kulturních centrech, to vše dokumentuje šíři zázemí, které má estetická výchova mládeže i dospělých v kulturním životě naší společnosti. Všechny tyto materiální i sociální předpoklady plného estetického rozvoje všech členů naší společnosti je však zapotřebí současně umocnit systematickou estetickovýchovnou činností ve škole, v mimoškolské oblasti i v rodině. Má-li umění a estetika skutečnosti dojít v naší společnosti plného uplatnění, má-li se stát skutečně účinným nástrojem formování socialistické

osobnosti, je nutno cílevědomě vychovávat adekvátní vnímání, chápání, citové prožívání a hodnocení uměleckých děl i estetických kvalit v přírodě, v práci a v životě, soustavně rozvíjet umělecké schopnosti a estetickou tvořivost a všestranně kultivovat chování všech členů společnosti. Socialistická pedagogika od počátku chápe estetickou výchovu jako nedílnou složku komunistické výchovy každého jedince v průběhu celého života. Na rozdíl od některých pedagogických směrů, které pojmají tuto výchovu v protikladu k racionálnímu vzdělávání jako pouhé pěstování estetického citu, zdůrazňuje socialistická pedagogika, vycházející z marxistického pojetí umění jako specifické formy poznávání skutečnosti, v estetické výchově jednotu racionálního a emocionálního a zvláště vyzvedá estetickou aktivitu jedince. Charakteristickým rysem socialistické pedagogiky je i to, že ve shodě s pojetím schopností jako kvality, která se utváří a rozvíjí jedině ve stále činnosti, zapojuje do estetické výchovy všechny členy společnosti a vyzvedá její všeobecnost.

PEDAGOGICKÁ TEORIE A ESTETICKÁ VÝCHOVA

Pokusy o teoretické řešení problémů estetické výchovy jsou starého data. Četné podněty v tomto směru odkázala naší současnosti již antika a renesance, klasikové světové pedagogiky (Komenský, Rousseau, Diderot, Ušinskij, Diesterweg a další) a zvláště pak novodobé estetickovýchovné hnutí na přelomu 19. a 20. století (Ruskin, Morris, Lascaris, Lichtwark, Dalcroze a další). I když koncepce těchto autorů vznikaly často v odlišných podmínkách společenských i kulturních, mnohé ideje — kriticky zhodnocené — neztratily své racionální jádro podnes. Důraz na harmonický rozvoj osobnosti, na význam umění a estetických činností ve výchově mladé generace, na formativní aspekty estetickovýchovného působení — to vše má i dnes svou hodnotu.

Socialistická pedagogika věnovala od počátku estetické výchově zvýšenou pozornost jako významné složce komunistické výchovy, která estetickými prostředky přispívá k formování všestranně rozvinuté socialistické osobnosti. Již Karel Marx a Bedřich Engels ve svých úvahách o novém výchovném modelu zdůraznili, že tato výchova bude mladou generaci rozvíjet nejen rozumově, pracovně, morálně a tělesně, ale též esteticky. Všeestranně rozvinutá osobnost má být orientována také v dějinách umění a v jeho teorii. Vedle emotivních a estetických hodnot umění zdůraznili Marx a Engels i jeho velkou úlohu poznávací, neboť pomáhá specifickou formou porozumět mnoha společenským i přírodním jevům a správně pochopit problematiku mezilidských vztahů.

V duchu Marxova odkazu koncipoval V. I. Lenin socialistický model kulturní politiky, ve které má poznání pokrokového uměleckého odkazu minulých generací spolu s tvorbou nových uměleckých a estetických hodnot socialistických základní úlohu. N. K. Krupská, A. V. Lunačarskij, A. S. Makarenko i další přední sovětsští pedagogové vytvořili hned v počátcích sovětské pedagogiky příznivé klima pro rozvoj estetickovýchovné teorie, a to v celé šíři, jako syntézu umělecké výchovy i působení mimouměleckých estetických prostředků s cílem rozvíjet vedle intelektuální a morální stránky so-

větské osobnosti i její estetickou citlivost a tvořivost. Na tomto základu se postupně rozvíjela sovětská teorie estetické výchovy (N. A. Dmitrijevová, G. Džibladze, B. A. Flerinová, B. T. Lichačev, G. Nedošivin, V. A. Razumnyj, L. N. Stolovič a další), která rozpracovala obecnou koncepci estetické výchovy školské i mimoškolské s důrazem na její vnitřní spojitost s ostatními výchovnými složkami v rámci jednotné komunistické výchovy mládeže i dospělých. Vedle uměleckých prostředků sovětská teorie postupně více a více doceňovala estetickovýchovnou úlohu prostředí, práce, tělovýchovných i dalších činností.

V československé pedagogice má teorie estetické výchovy více než stoletou tradici. Jedním z prvních průkopníků estetickovýchovných snah v naší pedagogice byl Miroslav Tyrš, který jako estetik viděl v umění významný prostředek ideové a mravní výchovy a důležitého činitele národního uvědomění. Pevné základy našich estetickovýchovných snah položil na prahu dvacátého století vynikající estetik a bojovník za pokrok v našem kulturním životě Otakar Hostinský. Ve svém stěžejním díle *Umění a společnost* (1907) podal systematickou analýzu společenské funkce umění, která vyústila v promyšlenou koncepci estetické výchovy ve společnosti. Na ideje Hostinského navázali za první republiky všichni přední představitelé estetickovýchovných snah u nás (E. Edgar, O. Chlup, O. Kádner, J. V. Klíma, B. Markalous, J. Patočka a další).

K novému rozvoji teorie estetické výchovy došlo u nás po osvobození v roce 1945. Rodící se socialistická pedagogická koncepce, vycházející z pokrokových tradic československé pedagogiky, které se snažila tvořivě obohatit zkušenostmi z pedagogiky sovětské, usilovala od počátku o to, aby uvedla v život ideál harmonického rozvoje člověka, v kterém by měla vedle složky rozumové, mravní a tělesné jednu z integrálních funkcí i složka estetická. Na tvorbě nové koncepce estetické výchovy v socialistických podmínkách se od prvních dnů aktivně podílel český kulturní historik Zdeněk Nejedlý. Nedostatky v estetické výchově prozrazují podle něho nedostatky ve výchovné práci vůbec; estetická výchova má proniknout veškerým vyučováním jak ve formě aktivní, tak receptivní, estetická hlediska se mají uplatňovat v prostředí školy i v učitelově profilu.

V roce 1956 vycházejí dvě studie, které položily programový základ dalšímu rozvoji estetické výchovy u nás. Otakar Chlup ve stati *O estetické výchově mládeže* a Antonín Sychra ve studii *Vědecká estetika a estetická výchova* zhodnotili z pozice pedagogiky a estetiky dosavadní vývoj v této oblasti a vytyčili další orientaci estetickovýchovné aktivity v naší společnosti v nových socialistických podmínkách. Chlupova a Sychrova studie se staly impulsem pro řadu pokusů o komplexní pohled na estetickovýchovnou problematiku v podmínkách školní i mimoškolní výchovy mladé generace. V poměrně krátkých intervalech se objevují práce Vlastimila Uhra (*Problémy estetické výchovy*, 1957; *Výchova a umenie*, 1971), Jaromíra Uždila (*Estetická výchova*, 1960), Bohumila S. Urbana (*Estetická výchova a vysoké školy*, 1961); *Úvod do teorie estetické výchovy*, 1970), Františka Holešovského (*K systému estetické výchovy na národní škole*, 1960); *Ciele estetickej*

výchovy a ich konkretizácia, 1967) a Vladimíra Jůvy (*Estetická výchova mládeže*, 1. díl 1967, 2. díl 1969). Vedle prací obecného zaměření vyšlo v tomto údobí mnoho metodických studií z oblasti jednotlivých estetickovýchovných předmětů.

K dalšímu rozvoji estetickovýchovné teorie u nás dochází od počátku sedmdesátých let. Jestliže šedesátá léta přinesla základní práce orientované především na obecnou koncepci estetické výchovy, nové studie zaostřují svůj pohled na jednotlivé oblasti estetickovýchovné činnosti a na její typické problémy. Estetické výchově na mateřské škole byla věnována kolektivní studie za redakce Věry Mišurcové (*O estetické výchově nejmenších*, 1971), morálněvýchovnými aspekty estetické výchovy se obírá Hana Schneiderová (*Vliv estetické výchovy na utváření postojů a životního stylu dospívající mládeže*, 1982), řada prací se zabývá specifickými aspekty estetické výchovy dospělých (M. Bartoš, M. Matušák, M. Vinter). Problémy estetické výchovy se počínají řešit v širším kontextu kulturní výchovy socialistických občanů (Václav Hach a kol.: *K teoretickým a metodologickým otázkám kulturně výchovné činnosti*, 1982). Novým pokusem o syntetické pojetí estetické výchovy v socialistické společnosti je studie bratislavského kolektivu T. Kukulinkové, M. Zágorškové a A. Fischerové *Estetika a estetická výchova* (1980). I když teorie estetické výchovy v uplynulých třech desetiletích jistě nezodpověděla všechny aktuální otázky estetickovýchovného působení v socialistické společnosti, vytvořila solidní základ pro rozvoj estetické výchovy ve školách, v mimoškolních zařízeních a v celé naší společnosti.

CÍLE ESTETICKÉ VÝCHOVY V SOCIALISTICKÉ SPOLEČNOSTI

V současné pedagogické teorii i výchovné praxi se setkáváme s různým přístupem k otázce cílů estetické výchovy. Jednotlivé koncepce postihují často jen některou stránku komplexního estetickovýchovného procesu: redukuje estetickou výchovu jen na výchovu uměleckou anebo naopak jednostranně vyzvedají mimouměleckou oblast estetickovýchovné práce (estetiku přírody, prostředí a práce); přeceňují receptivní anebo naopak aktivní stránku této výchovy; jednostranně zdůrazňují její teoretické aspekty anebo naopak její aspekty praktické; chápou ji především jako adaptaci minulé estetické reality, anebo ve spojitosti s rostoucím tempem kulturního rozvoje v etapě vědeckotechnické revoluce podtrhují její anticipační zaměření; vyzvedají jednostranně její orientaci materiální (na konkrétní vědomosti, dovednosti a návyky) anebo naopak její zaměření formativní (na rozvoj schopností); kladou důraz na obecně výchovné zřetele (formování světonázorového, morálního a politického profilu jedince) anebo naopak na specifické zřetele estetické a umělecké.

Různé zaměření jednotlivých koncepcí má své příčiny jak v různých obecněpedagogických systémech, z nichž tyto koncepce vycházejí, tak v rozmanitých funkcích, které se estetické výchově přisuzují. Jde-li v jedněch koncepcích především o rozvoj psychických procesů jedince, o utváření jeho uměleckých potřeb a zájmů a jeho estetických postojů k realitě a o rozvoj jeho umělecké a estetické tvořivosti, usilují jiné koncepce prostřednictvím estetických podně-

tů o rozšíření vzdělanostního obzoru jedince, o formování jeho světonázorového, morálního a politického profilu, o jeho hlubší sociální adaptaci a v některých případech i o cíle terapeutické (posílení zdravého sebevědomí, zvýšení radostného životního pocitu, překonání depresí a neurotizace).

Na základě srovnávací analýzy československých i zahraničních koncepcí estetické výchovy můžeme shrnout hlavní cíle estetické výchovy mládeže i dospělých do několika základních skupin:

1. Systematicky rozvíjet adekvátní estetické vnímání, chápání, citové prožívání a hodnocení. Umělecká díla mohou obohatit poznání a citový život jedince pouze tehdy, dovede-li je pozorně a správně vnímat, postihuje-li ideje jednotlivých uměleckých obrazů a smysl použitých uměleckých vyjadřovacích prostředků, tj. jestliže jim úměrně svým schopnostem a životním i uměleckým zkušenostem porozumí. Dílo, jemuž jedinec porozumí, v němž postihuje jeho ideje a nálady i jeho formální výstavbu, vyvolá i jeho citovou odezvu a jedinec k němu zaujímá hodnotící postoj, který bývá zprvu nediferencovaný, později však i hlouběji zdůvodněný. Obdobně také v mimoumělecké oblasti je zapotřebí vést jedince soustavně k tomu, aby postihoval estetické hodnoty přírody, prostředí, práce i celého života. Systematická výchova estetického vnímání, chápání, citového prožívání a hodnocení je výchozí a specifický cíl estetické výchovy a svou povahou je to cíl formativní.

2. Seznámit se se základními uměleckými díly národní i světové kultury, s jejich tvůrci a interprety a s hlavními etapami vývoje umění (s jednotlivými slohy, formami a vyjadřovacími prostředky). Estetický rozvoj jedince probíhá za neustálého živého styku s díly literárními, výtvarnými, hudebními, dramatickými, filmovými a tanečními. Na jejich uměleckých kvalitách, na jejich přiměřenosti obsahové i formální, jakož i na vhodných formách jejich předvádění závisí, zda jedince upoutají, zda obohatí jeho poznání i citovou zkušenost a ovlivní jeho umělecký vkus. Tento druhý základní cíl, který je svou povahou materiální, těsně souvisí s cílem předchozím. Při poznávání uměleckých děl se rozvíjí schopnost adekvátně vnímat, chápat, citově prožívat a hodnotit umění; rozvoj této schopnosti naopak umožňuje, aby jedinec poznával díla bohatšího obsahu, náročnější formy i složitějších vyjadřovacích prostředků.

3. Rozvíjet uměleckou tvořivost v oblasti všech druhů umění, tj. v oblasti umění slovesného (výrazně číst, recitovat, dramatizovat, vyprávět, tvořit literární díla), výtvarného (kreslit, malovat, modelovat, konstruovat), hudebního (zpívat, hrát na nástroj, komponovat), tanečního atd. Jedinec se nejlépe zmocňuje skutečnosti vlastní činností, a proto i k hlubšímu poznání a pochopení jednotlivých umění je nejúčinnější cesta přes tvůrčí uměleckou aktivitu, jejíž podstata tkví v soustavném rozvoji uměleckých schopností, dovedností a návyků reprodukční i produkční povahy. Nejdůležitější moment představuje rozvoj tvořivosti jedince, v němž se často vidí ústřední cíl estetické výchovy vůbec. Tvůrčí rozvoj v estetické a umělecké oblasti, posílení důvěry ve vlastní síly a snaha tvořit nové mají hluboký pozitivní přenos do celé oblasti životního konání jedince.

4. Uměním a estetickou hodnotou reality obohacovat po-

znání, rozvíjet ideově morální stránku osobnosti a zušlechťovat její myšlení a cítění, její chování i její pracovní a jiné činnosti. Na rozdíl od předchozích specifických cílů jde o cíl obecný, kterým se estetická výchova zapojuje do komplexního výchovného záměru formovat osobnost socialistických kvalit. Jeho realizace je ovšem podmíněna splněním cílů specifických, které vytvářejí předpoklady pro komplexní formativní působení umění a krásy na rozvoj osobnosti.

Poznáváním rozmanitých uměleckých děl i estetické stránky přírody a života společnosti se rozšiřuje u vychovávaného jedince okruh jeho představ o přírodě a společnosti, o práci i o mezilidských vztazích. Tak estetická výchova těsně souvisí s výchovou rozumovou, tj. s výchovou jedince v oblasti věd a vědeckého světového názoru. Mezi přístupem ke skutečnosti v rozumové výchově a ve výchově estetické je ovšem podstatný rozdíl, který vyplývá z rozdílů mezi poznáním vědeckým a poznáním uměleckým. V rozumové výchově jednotlivé předměty a jevy srovnáváme, analyzujeme, vyvozujeme závěry a snažíme se dospět k přesným pojmům a k obecným zákonitostem. Umělecké poznání je naopak syntetické a emocionální; v něm jde především o prožití děje, obrazu, nálady a o navození adekvátního postoje ke skutečnosti. Proto v estetické výchově dbáme vždy na to, aby jedinec měl možnost umělecké dílo i estetickou stránku reality skutečně prožít bezprostředně a emocionálně. Tato okolnost se však někdy v estetické výchově podceňuje se všemi z toho vyplývající negativními důsledky.

Tím, že umělecké dílo může být zároveň výrazem hodnocení určitého společenského jevu, pomáhá utvářet i světonázorové, mravní a politické vztahy jedince ke skutečnosti: kladný vztah ke společnosti, k lidem, k přírodě, k práci, k hodnotám i celkový kladný vztah k životu — radostný životní pocit. Stykem s uměním a krásou vedeme jedince současně k postižení estetické hodnoty v lidském jednání a vystupování, v úpravě prostředí i v úpravě vlastní osoby a pěstujeme u něho návyky pečovat o osobní kulturu, o kulturu mezilidských vztahů i o estetiku životního prostředí. Tím postupně kultivujeme cítění a chování jedince a promítáme estetické hledisko do jeho každodenního života i do jeho práce. Estetická výchova tak představuje syntetický proces, který vychází od nazírání, chápání, prožívání a hodnocení uměleckých děl a estetické stránky přírody, prostředí a života, vede k tvůrčí estetické činnosti a vyúsťuje v zušlechťování všech stránek osobnosti.

VÝZNAM ESTETICKÉ VÝCHOVY PRO ROZVOJ OSOBNOSTI

Jednou z výchozích otázek, kterou si klade pedagogika při posuzování kterékoli výchovné složky, je otázka jejího významu z hlediska dalšího rozvoje jedince i celé společnosti. Odpověď na tuto otázku rozhoduje o postavení každé výchovné složky v celém pedagogickém systému. Pojímalo-li antické Řecko krásu jako jednu z nejvyšších hodnot a umění jako vyjádření nejvyšších idejí i citů, bylo jen zákonitým důsledkem, že múzicko-gymnastická výchova byla vedoucí složkou celé výchovné koncepce. Viděl-li naopak John Locke nebo Herbert Spencer v umění jen prvek zábavy, vyplňující volné chvíle

le, bylo jen přirozené, že v jejich koncepci byla estetická výchova pouhým doplňkem ostatních složek výchovy.

Pracovníci, kteří se obírají estetickou výchovou, se vždy snažili hlouběji zdůvodnit význam této výchovy a její úlohu v rozvoji jedince i společnosti. V každé historické etapě vedly specifické podmínky ekonomické, sociálně politické a kulturní k preferenci jedněch aspektů na úkor druhých. Na základě kritické historickosrovnávací analýzy může dnes socialistická teorie estetické výchovy formulovat hlavní argumenty, pro které je estetická výchova jednou z nezbytných složek socialistického výchovného systému, usilujícího o harmonický a všestranný rozvoj osobnosti jako aktivního, tvůrčího a socialisticky angažovaného občana.

Estetická výchova rozvíjí především činnost smyslových orgánů. Pozorování a analýza krásy v přírodě i v životě, hra barev, světla a stínů, rozmanitých tvarů a jejich proměn, vnímání výtvarných děl a nejrozmanitější aktivní výtvarné činnosti poskytují nesčetné podněty a úkoly analyzátoru zrakovému. Bohatství zvuků v okolním světě, styk s hudbou a s uměleckým slovem bystří schopnost zvukové analýzy. Výtvarné činnosti stejně jako tanec a dramatizace rozvíjejí a koordinují činnost pohybového analyzátoru. Tato funkce estetické výchovy má zvláštní význam v současné společnosti, kde pokročilá dělba práce, technizace a vysoký stupeň civilizačních vymožeností vedou k tomu, že člověk ztrácí živý kontakt s realitou a odcizuje se přírodě a sféře bezprostředně smyslových kvalit.

S rozvojem smyslů v estetickovýchovném procesu souvisí rozvoj myšlení a řeči. Při poznávání estetických stránek přírody a společenského života, při poznávání, rozboru a osvojování uměleckých děl i při vlastní tvůrčí činnosti vystihuje jedinec postupně vztahy mezi předměty a jevy, analyzuje je, usuzuje o nich a zobecňuje je. V jednotě s tímto rozvojem myšlení se obohacuje jeho slovník a prohlubují se jeho vyjadřovací schopnosti. Zvláštní význam má po této stránce literární výchova, která usiluje o kulturu mluveného, čteného i psaného slova a pěstuje citlivý vztah k fonetické, gramaticko-stylistické i výrazové stránce řeči.

Teoretikové estetické výchovy shodně vyzvedají význam této výchovné složky pro rozvoj fantazie. Umělecká díla i estetické zážitky z přírody a ze života poskytují četné podněty pro fantazii, které jedinec dále rozvíjí ve své tvůrčí činnosti. Úloha fantazie je zvláště důležitá z hlediska adekvátního vnímání a chápání umění, neboť každá umělecká stylizace a zkratka přímo počítá s fantazijním domýšlením a rozvíjením podnětů. Bez spolupráce fantazie nelze sledovat ani sebejednodušší literární dílo, tím méně pak pochopit mimický projev, zaposlouchat se do hudební skladby nebo se dát unést představami při pohledu na dílo výtvarné.

Největší důraz se klade na estetickou výchovu jako na prostředek, který obohacuje poznání reality. Tento aspekt je typický pro socialistickou pedagogiku, která ve shodě s marxistickou estetikou staví v hierarchii funkcí umění funkci gnozeologickou na přední místo. V teorii estetické výchovy bývá takovýto přístup často zdůrazněn i terminologicky formulací „výchova uměním“. Nelze popřít, že význam estetickovýchovné práce pro rozvoj poznání

a pro pochopení skutečnosti je značný, a to v kterémkoli věku. Pomocí umění jedinec poznává a učí se správně hodnotit nové stránky života přírody i společnosti, seznamuje se se svou vlastí i s cizími zeměmi, s jejich lidem a kulturou, tvoří si představy o minulosti a učí se vidět perspektivy společenského vývoje. Je ovšem třeba se vyvarovat toho, aby se umění nestávalo pouhou „ná-zornou pomůckou“, a plně respektovat specifičnost umělecké poznávací metody na rozdíl od poznání vědeckého.

Estetická výchova ovlivňuje současně i jedince postoje k realitě. Poznávání estetické stránky přírody, prostředí i života společnosti i poznávání děl jednotlivých umění působí na city, prohlubuje je, obohacuje a rozvíjí. Z hlediska ideové výchovy má zvláštní význam vliv estetických prožitků na tvorbu světonázorových, politických a mravních postojů jedince ke skutečnosti. Tuto funkci estetické výchovy staví socialistická pedagogika vedle poznávací funkce na přední místo a i ona je zahrnuta ve zmíněném pojmu „výchova uměním a krásou“. Tím, že umělecké dílo je nejen formou poznávání skutečnosti, ale současně i výrazem hodnocení určitého společenského jevu, pomáhá estetická výchova utvářet četné světonázorové, politické a mravní představy a pojmy a současně také adekvátní postoje ke skutečnosti — kladný vztah ke společnosti a k jejím hodnotám, socialistické vlastenectví a internacionalismus, soudružský a přátelský vztah k lidem, odpovědný vztah k práci, k přírodě i celkový kladný vztah k životu — radostný životní pocit.

Význam estetické výchovy při utváření postojů jedince ke skutečnosti se ovšem nevyčerpává vlivy na postoje světonázorové, politické a mravní. Specifická funkce estetické výchovy tkví v tom, že utváří estetický vztah člověka ke skutečnosti, jeho citlivost k estetické stránce každého předmětu a jevu, s nimiž se stýká, a jeho snahu přetvářet realitu ve shodě s estetickými kritérii. Celý estetickovýchovný proces by měl být veden tak, aby vyúsťoval ve vypěstování vkusu. Jde jednak o umělecký vkus, projevující se v postoji k uměleckým dílům a činnostem, jednak o vkus estetický, uplatňující se v estetickém vztahu k mimoumělecké realitě, a to i v nejprostších okamžicích každodenního života.

Vedle racionální a emocionální stránky má estetická výchova značný význam také pro rozvoj volní stránky jedince. Správně řízený estetickovýchovný proces dává jedinci neustále četné podněty k nápodobě i k samostatnému tvůrčímu projevu. Překonávání překážek při rozvoji tvůrčích schopností a při výcviku uměleckých dovedností a návyků i úsilí o estetickou hodnotu každého projevu a nutnost podřídit se tvůrčí kázni kladně ovlivňuje celkový volní rozvoj osobnosti.

Uvažujeme-li o významu estetické výchovy z hlediska formování socialistické osobnosti, nemůžeme opomenout úlohu, kterou tato výchova má v rozvoji zájmů. Výchova jedince neznamena jen jeho přípravu k plnění občanských povinností a pracovních úkolů ve shodě s politickými a morálními normami socialistické společnosti. Bohatý a diferencovaný kulturní život společnosti na jedné straně a narůstající perspektiva volného času na straně druhé stavějí výchově náležitý úkol soustavně rozvíjet kulturní zájmy mládeže i dospělých a jejich aktivní postoj ke kultuře. Jde o výchovu širokých umělec-

kých zájmů každého jedince, která je nezbytná jak z hlediska jeho aktivní účasti na kulturním životě, tak z hlediska dalšího rozvoje kulturního života socialistické společnosti.

Významem estetické výchovy pro další rozvoj kulturního života socialistické společnosti přecházíme již na pole sociální funkce estetické výchovy, která je neméně důležitá jako její úloha v rozvoji individua. Tato společenská funkce estetické výchovy, tj. formováním kulturních zájmů občanů vytvářet základní předpoklady pro rozvoj kulturního života společnosti, však zdaleka není funkce jediná. Současný vývoj životního způsobu socialistické společnosti charakterizuje vedle racionalizace a technizace stále více také tendence estetizační. Estetická kritéria zasahují stále více do úpravy obcí, domů i bytových interiérů, projevují se v nové výstavbě a vybavení závodů, pracovišť i škol a společnost hledá nové cesty, jak uplatnit estetické zřetele v každodenním životě.

Toto prohloubení estetické stránky socialistického životního způsobu je vedle ekonomických a technických předpokladů závislé především na estetické kultuře členů společnosti. Estetizace materiálních životních podmínek se bezesporu odráží i v jejich vědomí a ovlivňuje jejich postoje, zájmy i snahy. Tento živelný vliv lze však podstatně umocnit záměrným působením nejrozmanitějších výchovných činitelů. Význam estetické výchovy pro estetizaci životního způsobu nelze proto ani zdaleka docenit. V pojmu životní způsob nejde ovšem jen o jeho stránku materiální; jeho nejdůležitější stránkou je úroveň mezilidských vztahů, kultura každodenního styku lidí. Při výchově kulturního chování se prolínají estetické prvky s momenty etickými a společně tvoří základnu nového životního způsobu socialistické společnosti.

DALŠÍ ROZVOJ ESTETICKÉ VÝCHOVY

Takto široce a náročně koncipovaná estetická výchova není ovšem záležitostí jen určitého věku nebo jenom určité instituce. Je permanentní, celoživotní a musí se na ní podílet ve vzájemné spolupráci školy všech stupňů, mimoškolské instituce, společenské organizace, podniky i rodina. Nelze říci, že by se na tomto úseku udělalo málo. V uplynulých letech vytvořila naše společnost nebývalé materiální i organizační předpoklady pro realizaci naznačených estetickovýchovných záměrů. Estetická výchova je pevně zakotvena v dokumentu Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy z roku 1976. Do estetické výchovy byly v uplynulých letech postupně zapojovány všechny typy škol, kulturní instituce, podniky i rodina. Počet zainteresovaných činitelů ani počet pořádaných akcí však nestačí.

Z hlediska dalšího rozvoje estetické výchovy v naší společnosti je v současné etapě nejvýznamnější integrace sil a prostředků, racionalizace forem a metod této výchovy a především prohloubení partnerské spolupráce všech zúčastněných složek — škol, kulturních institucí, hromadných sdělovacích prostředků, společenských organizací i rodiny. Jen tak zabezpečíme, že estetickovýchovné záměry proniknou do veškeré výchovně vzdělávací práce v naší společnosti a že dojdou plného uskutečnění ve pro-

spěch našich občanů i celé naší společnosti. Jde o to, aby estetická výchova se hrála svou významnou a nezastupitelnou úlohu v ideové výchově občanů, zvláště při utváření jejich třídního a internacionalistického uvědomění, aby jim umožnila hlouběji pochopit a ocenit epochu, v které žijí, a aby tak svými prostředky co nejvíce přispěla k všestrannému rozvoji socialistické osobnosti.

K dosažení těchto záměrů bude ovšem zapotřebí splnit v příštích letech ne jeden úkol jak na poli teoretickém, tak zvláště při praktické realizaci estetické výchovy v naší společnosti. V teoretické rovině byla v minulých letech položena základní východiska, byla zpracována koncepce estetické výchovy v socialistické společnosti a byly zodpovězeny hlavní otázky týkající se jejích cílů, jejího obsahu i jejích principů, forem a metod. Současné komplexní řešení permanentní celoživotní výchovy socialistických občanů v jednotě školy, mimoškolských zařízení a rodiny však staví před teorii estetické výchovy náročný úkol nově a s ještě větší snahou o integraci řešit obecné pojetí estetické výchovy v našich podmínkách. Jde o to, rozpracovat skutečně celoživotní a permanentní estetickovýchovný model tak, aby v jednotě s ostatními složkami komunistické výchovy zajistil všestranný rozvoj osobnosti v rozvinuté socialistické společnosti.

Na základě srovnávací analýzy a se zvláštním zřetelem k perspektivám výchovy v socialistických zemích bude vhodné zevrubně řešit problematiku cílů, obsahu i realizace estetické výchovy mládeže i dospělých s přihlédnutím k dalšímu prohloubení vztahů výchovy školské, mimoškolské i rodinné. Bude zvláště zapotřebí zodpovědět otázku, čím každý vyučovací předmět může osobitě přispět ke splnění komplexních estetickovýchovných cílů, v jakých formách a jakými metodami a prostředky mohou školy všech stupňů zajistit takový rozvoj kultury všech našich občanů, který by odpovídal našim kulturním tradicím i aspiracím v celosvětovém kontextu. Dále bude zapotřebí hlouběji řešit podíl jednotlivých společenských organizací a kulturních institucí na estetické výchově mládeže i dospělých. V tomto směru se mnohé udělalo, avšak stále máme nemalé rezervy. Pedagogická teorie byla dosud k mimoškolské oblasti značně macešská, a právě mimoškolská oblast má a bude mít v podmínkách rozvinuté socialistické společnosti nemalý podíl na uskutečnění estetickovýchovných záměrů naší společnosti. Zvláště citlivým problémem je příprava pedagogických kádrů pro splnění estetickovýchovných záměrů. Pedagogická teorie by měla otevřeně analyzovat situaci, odhalit příčiny, které brání uskutečnění mnoha estetickovýchovných cílů jinak všeobecně uznávaných, vyzvednout neopakovatelnou roli pedagogických pracovníků na tomto úseku a formulovat požadavky na pedagogův profil i na jeho přípravu z hlediska výchovy estetické.

Další práce na poli teoretickém je však jen předpokladem pro to rozhodující — pro postupné uskutečnění estetickovýchovných záměrů v praxi. Zkušenosti ukazují, že praxe plní především ty úkoly, které jsou řídicími činiteli vyzvedány a kontrolovány. V tomto směru bude zapotřebí v příští etapě udělat více ve prospěch výchovy estetické. Je správné, že řídicí orgány vyzvedají a hodnotí úroveň světonázorové výchovy, výchovy politické a morální, stejně jako výchovy technické a pracovní. Tak jako je estetická vý-

chova nezbytnou složkou komunistické výchovy, měly by i požadavky na rozvoj estetickovýchovné aktivity být vždy samozřejmou součástí řízení a hodnocení výchovné práce škol i mimoškolských zařízení. Zatím tomu tak vždy není a v tom je nutno vidět jednu z příčin zbytečného zaostávání v této výchovné oblasti.

Estetická výchova nikdy nemůže být záležitostí izolovaných nadšenců. Na školách i v mimoškolských zařízeních je zapotřebí pro ni vytvářet příznivé klima, zainteresovat o ni většinu učitelů a vychovatelů, vidět v estetické úrovni školy, jejího prostředí i její práce jeden z typických znaků výchovně vzdělávací instituce příštích desetiletí. Tohoto estetického klimatu si byl vědom již Makarenko, toto estetické klima bylo příznačné pro pedagogickou činnost Suchomlinského, na ně kladl důraz Zdeněk Nejedlý, Otokar Chlup i další naši přední pedagogičtí činitelé. Z tohoto klimatu vychází to, co stále ještě naší výchovně vzdělávací práci chybí — snaha každého učitele a vychovatele zkvalitnit svou práci prohloubením jejích aspektů estetických. Inovace výchovy a vzdělávání v tomto směru si jistě vyžádá každodenní hledání nových forem, metod a prostředků. To vše se však podaří jedině v celkovém příznivém klimatu, v atmosféře skutečného docenění estetické výchovy jako nezbytné složky všeobecné výchovy našich občanů.

O každé výchově platí, že její úspěch je přímo podmíněn osobností učitele. V oblasti estetické je to však zvláště patrné. Estetický a kulturní profil učitele a vychovatele je stejně významným rysem pedagogické osobnosti jako její profil světonázorový, morální a politický. V tomto směru musíme zkvalitnit přípravu pedagogických kádrů, ale i jejich další vzdělávání a sebevýchovu. Spojení výchovy se životem společnosti znamená její spojení se všemi stránkami tohoto života — s ekonomikou i politikou, s vědou i technikou, s uměním i kulturou. To ovšem může zajistit jedině učitel a vychovatel, který se na něm aktivně podílí a který do něho krok za krokem uvádí svěřené žáky. Zde je pro příští léta největší rezerva naší estetickovýchovné práce s mládeží i s dospělými. Úroveň naší socialistické kultury a její smělé perspektivy nás v tomto směru zavazují.

LITERATURA

- Bartoš, M. — Vinter, V.: *K systému výchovy dospělých v oblasti umění*. In: *Sústava výchovy a vzdelávania dospělých*. Bratislava, Obzor 1972, s. 222 — 266.
- Dmitrijevnová, N. A.: *Problémy estetickej výchovy*. Bratislava, Osveta 1960.
- Džibladze, G.: *Princip estetičeskogo vospitanija*. Tbilisi, ITU 1971.
- Flerinová, E. A.: *Vliv výchovy a vyučování na rozvoj dětské tvořivosti*. Praha, SPN 1950.
- Hach V a kol.: *K teoretickým a metodologickým otázkám kulturně výchovné činnosti*. Praha, ÚKVČ 1982.
- Holešovský, F.: *Ciele estetickej výchovy a ich konkretizácia*. Bratislava, SPN 1967.
- Holešovský, F.: *K systému estetickej výchovy na národnej škole*. Praha, SPN 1960.
- Hostinský, O.: *O umění*. Praha, ČS 1956.
- Chlup, O. — Sychra, A.: *O estetické výchově*. Praha, SNDK 1956.
- Jüva, V.: *Die ästhetische Erziehung der Jugend I, II*. Brno, UJEP 1967, 1969.

- Krupská, N. K.: *O výchově a vyučování*. Praha, SPN 1951.
- Kuklinková, T.—Zagoršková, M. — Fischerová, A.: *Estetika a estetická výchova*. Bratislava, Obzor 1982.
- Lichačev, B. T.: *Aktuální problémy estetické výchovy v SSR*. Pedagogika XXIII/3, 1973, s. 275—285.
- Macko, A. a kol.: *Estetická výchova mládeže*. Bratislava, SPN 1962.
- Makarenko, A. S.: *Spisy V*. Praha, SPN 1954.
- Marx, K.—Engels, B. — Lenin, V. I.: *K otázkám umění a kultury*. Praha, Svoboda 1975.
- Matušák, M.: *Náčrt teórie výchovy dospelých*. Bratislava, SPN 1972.
- Mišurcová, V. a kol.: *O estetické výchově nejmenších*. Praha, SPN 1971.
- Nejedlý, Z.: *O výchově a vzdělání*. Praha, SPN 1953.
- Razumnyj, V. A.: *Estetická výchova*. Bratislava, Smena 1975.
- Schneiderová, H.: *Vliv estetické výchovy na utváření postojů a životního stylu dospívající mládeže*. Praha, UK 1982.
- Stolovič, L. N.: *Estetičeskoje v dejstviteľnosti i v iskusstve*. Moskva, GIPL 1959.
- Šackaja, V. N. i kol.: *Obščije voprosy estetičeskogo vospitanija v škole*. Moskva, IAPN RSFSR 1955.
- Šestakov, V. P.: *Problemy estetičeskogo vospitanija*. Moskva, GIVŠ 1962.
- Uher, V.: *Problémy estetické výchovy*. Praha, SPN 1957.
- Uher, V.: *Výchova a umenie*. Bratislava, SPN 1971.
- Urban, B. S.: *Estetická výchova a vysoké školy*. Praha, SPN 1961.
- Urban, B. S.: *Úvod do teorie estetické výchovy*. Praha, UK 1970.
- Uždil, J.: *Estetická výchova*. Praha, SPN 1960.
- Vanslov, V. V.: *Marksistsko-leninskaja estetika*. Moskva, Izdatel'stvo Iskusstvo 1966.
- Vetlugina, N. A. i kol.: *Sistema estetičeskogo vospitanija v detskom sadu*. Moskva, IAPN RSFSR 1962.

ВЛАДИМИР ЮВА

ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ, ЕГО СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Социалистическое общество создает благоприятные условия – материальные и социальные – для развития культурной жизни и формирования индивида в эстетическом отношении. В социалистической педагогике эстетическое воспитание с самого начала воспринимается как важный и необходимый компонент коммунистического воспитания наряду с компонентами мировоззренческими, нравственными и политическими, трудовыми и физическими. Целью этого воспитания является развитие эстетического восприятия, понимания, переживания и оценки, ознакомление с основами национальной и мировой культуры, развитие эстетической активности и творчества и, прежде всего, идейное, поли-

тическое и моральное формирование личности с помощью эстетических средств воспитания. Такое комплексное понимание эстетического воспитания имеет значение для развития чувств, речи и фантазии, для развития эмоций, воли и творчества и прежде всего для развития познания и идейно-политического профиля индивида.

Условия развитого социалистического общества требуют, чтобы педагогическая теория создала новую концепцию комплексную модель целожизненного непрерывного эстетического воспитания граждан, тесно связанного со всеми другими компонентами коммунистического воспитания. В процессе этого воспитания, в полном единстве должны принять участие

школы всех ступеней, культурные учреждения, общественные организации, предприятия и семья. Решающую роль однако сыграет внедрение теоретических проектов эстетического воспитания в каждодневную практику школ и других учреждений и организаций. В этом отношении следует акти-

визировать руководящие органы воспитательно-образовательной системы, создавать благоприятный климат для эстетического воспитания и более тщательно подготовить к этой деятельности широкие круги учителей и воспитателей.

VLADIMÍR JÚVA

AESTHETIC EDUCATION, ITS STATE AND PERSPECTIVES

A socialist society creates favourable material and social conditions for the development of cultural life and the formation of the individual from the aesthetic point of view, too. In socialist pedagogy aesthetic education has always been considered a significant and essential component of communist education besides world-outlook, moral, political, work and physical components. Its aim is to develop aesthetic perception, comprehension, enjoyment and appreciation, to teach the fundamentals of national and world culture, to develop aesthetic activity and creativeness, and above all, to shape the personality ideologically, politically and morally by aesthetic means. Thus comprehensively convived aesthetic education is of great importance for the development of senses, speech and imagination, for the development of emotions, will and creativeness, and last but not least, for the development of knowledge

and the ideological and political profile of the individual.

Conditions in a developed socialist society make it imperative for pedagogical theory to bring a new conception of a comprehensive model of lifelong permanent aesthetic education, in close relation with all the other components of communist education. Provision of this education must be shared by schools of all grades, cultural institutions, social organizations, establishments as well as by the family, all them working in unity. The decisive, however, is the introduction of theoretical schemes of aesthetic education into everyday practice of schools and other establishments and organizations. From this viewpoint it is necessary to activate the controlling bodies of the educational system, to create a favourable climate for aesthetic education and to prepare the large community of teachers and educators ever more profoundly for this task.